

Ekologijos institutas

Vandens paukščių žiemaviečių Lietuvos Baltijos jūros sektoriuje monitoringas.

Vykdytojai: vyr. mokslinis bendradarbis S.Švažas, doktorantas R.Žydelis, vyr.laborantas M.Čepulis
1998 metai

IVADAS

Žiemojančių vandens paukščių apskaitos atliktos 1998 m. sausio 10-20 d., vasario 10-20 d., kovo 10-20 d., balandžio 10-20 d. ir lapkričio 10-20 d. Žiemojančių paukščių apskaita iš lėktuvo atlikta sausio 16 dieną. Žiemojančių paukščių mirtingumo lygis kontroliniuose pakrantės ruožuose nustatytas pagal standartinę metodiką, taikomą nuo 1991 m. Žuvusių paukščių apskaitos buvo vykdomos 2 kartus per mėnesį tikrinant visus kontrolinius ruožus.

Rezultatai

Žiemojančių vandens paukščių gausumo dinamika ir pasiskirstymas

Viduržiemio aviaapskaitos rezultatai

1998 metais atliktoji žiemojančių vandens ir jūros paukščių viduržiemio apskaita patvirtino, kad kaip ir ankstesniais metais, Lietuvos Baltijos jūros sektoriuje ir šiaurinėje Kuršių marių dalyje, gausiausiai žiemojo šios dominuojančios rūšys: nuodėgulė *Melanitta fusca*, ledinė antis *Clangula hyemalis*, didysis dančiasnapis *Mergus merganser*, mažasis dančiasnapis *M.albellus*, didžioji antis *Anas platyrhynchos*, sibirinė gaga *Polysticta stelleri* ir klykuolė *Bucephala clangula*. Skirtingai nei ankstesniais metais užlietose pamario pievose 1998 m. žiemą gausiai telkėsi gulgės giesmininkės *Cygnus cygnus*, užregistruoti mažųjų gulbių *Cygnus columbianus bewickii* ir želmeninių žasų *Anser fabalis būriai*. Gausiausiai žiemojantys paukščiai telkėsi akvatorijose, atitinkančiose tarptautinės svarbos paukščių susitelkimo vietų kriterijus: Baltijos jūroje ties Kuršių Nerija (tarp 55°20' ir 55°40' ŠP), ties Palangos miestu (55°55' ir 56°00' ŠP), vakarinėje Kuršių marių dalyje atkarpoje tarp Juodkrantės ir Pervalkos gyvenviečių, bei Nemuno deltoje ir ją supančiose užliejamose pamario pievose (ties Žalgiriais, Šilute, prie Kintų ir Rusnės žuvininkystės tvenkinių).

Nustatytos šių žiemojančių vandens paukščių rūšių tarptautinės svarbos koncentracijos (atitinkančios Ramsaro konvencijos kriterijus): gulgės giesmininkės, ledinės anties, nuodėgulės, mažojo dančiasnapio, didžiojo dančiasnapio bei 2 globaliai nykstančių rūšių, - sibirinės gagos ir jūrinio erelio *Haliaetus albicilla*.

Viduržiemio apskaitų iš lėktuvo "Piper - 140" ir nuo kranto metu iš viso užregistruoti 96 376 žiemojantys vandens paukščiai. Stebėtos 27 žiemojančių paukščių rūšys (įskaitant kormoranus, garnius, alkas ir jūrinius erelius).

Tarptautinės svarbos paukščių žiemaviečių ornitologinės būklės įvertinimas

Ypatingas dėmesys buvo skirtas tarptautinės svarbos vandens paukščių žiemaviečių monitoringui. Buvo stebimos ankstesniais tyrimų metais išskirtos akvatorijos, turinčios ypatingą svarbą ten žiemojantiems vandens paukščiams: Baltijos jūros akvatorijos ties Palanga, bei ties Kuršių Nerija, o taip pat Kuršių marių vakarinė pakrantės atkarpa ir Nemuno delta (Pav.1). Kaip ir ankstesniais sezonais, šiose akvatorijose susidaranti sąkaupos atitiko tarptautinių konvencijų kriterijus apibrėžiančius tokių vietų svarbą ir reikalaujančius atitinkamos apsaugos. Remiantis tarptautine Ramsaro konvencija, tarptautinės svarbos vietomis pripažįstamos akvatorijos, kuriose reguliariai susitelkia 1% ir daugiau vienos rūšies regioninės populiacijos individų, arba daugiau kaip 20 000 vandens paukščių.

Žiemavietė ties Kuršių Nerija (tarp 55°20' ir 55°40' ŠP) kaip ir ankstesniais metais buvo ypatingai svarbi ten žiemojančioms nuodėgulėms, o taip pat juodkakliams bei rudkakliams narams. Šioje akvatorijoje telkėsi iki 4,4% visų Vakarų Palearktikos regione žiemojančių nuodėgulių bei iki 1% visų rudkaklių ir juodkaklių narų.

Žiemavietė ties Palanga (tarp 55°55' ir 56°00' ŠP) yra itin svarbi dėl ten besitelkiančių sibirinių gagų. 1998 m. žiemą šioje vietoje žiemojo 5,5% visos šios globaliai nykstančios rūšies populiacijos. Šioje akvatorijoje taip užregistruotos tarptautinės svarbos ledinių ančių sąkaupos (iki 23 000 individų),

bei rudkaklių ir juodkaklių narų koncentracijos (iki 1% regioninės populiacijos). Šaltais žiemos laikotarpiais užšalus Kuršių marioms šioje žiemavietėje taip pat susiformavo tarptautinės svarbos didžiųjų dančiasnapių koncentracijos (7500 individų arba 3,75% regioninės populiacijos).

Ziemavietė ties vakarine Kuršių marių pakrante (tarp 55°43' ir 55°51' ŠP) buvo ypatingai svarbi ten besitelkiantiems didiesiems dančiasnapiams, kurių užregistruota iki 13 000 individų (6,5 % visos Vakarų Palearktikos populiacijos).

Nemuno deltos žiemavietė buvo svarbi šiltais žiemos laikotarpiais ten besitelkiantiems vandens paukščiams, kurių sausio - vasario mėn. užregistruota daugiau kaip 20 000. Dominuojančios rūšys buvo didysis ir mažasis dančiasnapis, didžioji antis, klykuolė ir gulgė giesmininkė.

Žiemojančių vandens paukščių gausumo dinamika

Atskirai įvertinta gausiausiai Lietuvos Baltijos jūros priekrantėje ir Kuršių mariose žiemojančių vandens paukščių skaitlingumo dinamika viso žiemos sezono bėgyje. Nustatytas vidutinis dominuojančių rūšių gausumas kiekvieną sezono mėnesį atliekant apskaitas nuo kranto.

Nuodėgulė. Tai gausiausiai Lietuvos Baltijos jūros priekrantėje žiemojanti vandens paukščių rūšis. Ties Lietuva šios jūrinės antys pasirodo spalio mėnesį ir aptinkamos iki balandžio mėnesio pabaigos. Šių ančių gausumo pikai stebimi sausio mėnesio antroje pusėje - vasario mėnesį, nors didelės jų koncentracijos ties Lietuvos krantais taip pat susiformavo ir šaltais 1997 m. lapkričio-gruodžio mėnesiais.

Ledinė antis. Antra pagal gausumą ties Lietuvos krantais žiemojanti jūrinių ančių rūšis. Ledinės antys Lietuvos pajūryje pasirodo lapkričio mėnesį ir aptinkamos iki gegužės pradžios. Šios rūšies gausumo pikai užregistruoti sausio-kovo mėnesių šaltais laikotarpiais, užšalus šiaurinei Baltijos jūros daliai.

Didysis dančiasnapis. Ši ančių rūšis ties Lietuvos krantais stebima nuo lapkričio iki balandžio mėnesio. Žiemojančių didžiųjų dančiasnapių būriai yra labai mobilūs ir jų gausumas svyruoja priklausomai nuo klimatinio sezono sąlygų ir ledo būklės Kuršių mariose.

Klykuolė. Šios antys aptinkamos nuo spalio mėnesio antros pusės iki gegužės pradžios. Kaip ir didieji dančiasnapiai, klykuolės gausumo dinamika labai priklauso nuo klimatinio žiemos sezono parametrų.

Sibirinė gaga. Ši rūšis aptinkama ties Lietuvos krantais nuo lapkričio pabaigos iki balandžio pabaigos. Ankstesniais metais ties Lietuvos krantais žiemojančių sibirinių gagų sezoninis gausumas buvo gana pastovus. 1997-1998 m. nustatytas šios rūšies pastovus gausumo mažėjimas sausio - kovo mėnesiais gali būti susijęs su aukštu šių ančių mirtingumo lygiu žvejų statomuosiuose tinkluose.

Juodkakliai ir rudkakliai narai. Šios dvi narų rūšys Lietuvos priekrantėje stebimos nuo spalio iki balandžio mėnesio. Jų gausumo pikai buvo užregistruoti vasario mėnesį, taip pat didelės juodkaklių bei rudkaklių narų koncentracijos nustatytos ir kovo mėn. bei balandžio mėnesio pirmoje pusėje.

Ausuotieji kragai žiemojantys Lietuvos pajūryje ir Kuršių mariose aptinkami nuo spalio mėnesio iki gegužės pradžios. Jų gausumo padidėjimas užregistruojamas lapkričio pabaigoje - gruodžio pradžioje, kada užšąla vidaus vandenys, o taip pat pavasarinės migracijos metu - kovo ir balandžio mėnesiais.

Žiemojančių paukščių mirtingumas

Atliekant žuvusių vandens ir jūros paukščių apskaitas Lietuvos pajūryje 1998 metais užregistruoti 10 rūšių 104 žuvę paukščiai. Tarp aptiktų žuvusių paukščių dominavo ledinės antys (44%), sibirinės gagos (26%), sidabriniai kirai (9%) ir juodkakliai narai (8%).

Pagrindinė nustatyta vandens ir jūros paukščių mirtingumo priežastis - žuvinimas priekrantės zonoje statomuose žvejų tinkluose. 27% visų aptiktų paukščių buvo su akivaizdžiais žūties tinkluose įrodymais: turėjo tinklo likučius ant kūno, ar buvo paimiti iš žvejų. 6% visų aptiktų paukščių buvo daugiau ar mažiau susitepę naftos produktais, kas galėjo būti jų žuvimo priežastimi. 67% žuvusių paukščių žuvimo priežastis nebuvo nustatyta, tačiau yra pagrindo daryti prielaidą, kad žymi dalis šių paukščių taip pat žuvo žvejų tinkluose. Statomuosiuose tinkluose paskendę paukščiai dažnai neturi išorinių požymių, įrodančių jų žuvimo priežastis. Pavyzdžiui, tiesiogiai surenkant iš žvejų jų tinkluose aptiktus žuvusius paukščius tik 2 individai iš 14 (14%) turėjo tinklo liekanas ant kūnų.

Žuvusių paukščių apskaitos buvo atliekamos 2 kartus per mėnesį. Daugiausia žuvusių vandens ir jūros paukščių aptikta balandį - 58 individai (56%), o mažiausiai - vasario mėnesį - 3 individai (3%).

Toks žuvusių paukščių gausumo pasiskirstymas yra siejamas su žvejybos statomaisiais tinklais priekrantėje intensyvumu. Visą 1998 m. vasario mėnesį Baltijos jūra buvo audringa ir žvejyba priekrantėje praktiškai nevyko. Šį mėnesį buvo aptikta mažiausiai žuvusių paukščių. Priekrantės žvejybai statomaisiais tinklais labai suintensyvėjus kovo ir balandžio mėnesiais, pastebimai išaugo ir žuvusių paukščių skaičius, tarp kurių didžiąją dalį sudarė nardančios rūšys (91%).

Analizuojant žuvusių vandens ir jūros paukščių pasiskirstymą atskiruose pakrantės ruožuose, būtina pažymėti, kad daugiausia negyvų paukščių aptikta kontroliniame ruože tarp Nemirsetos ir Palangos (Li1) – 70%, o ruože tarp Nidos ir Juodkrantės (Li3) neužregistruotas nė vienas žuves individas. Toks žuvusių paukščių pasiskirstymas sietinas su daug intensyvesne žvejyba statomaisiais tinklais ties žemynine Lietuvos dalimi, nei ties Kuršių Nerija (Dagys, 1997). Gana aukštą žuvusių paukščių skaičių kontrolinėje atkarpoje nuo Klaipėdos iki Karklės (Li2) galėjo taip pat įtakoti Klaipėdos miesto ir uosto, kaip potencialių taršos naftos produktais šaltinių, artumas (Žydelis & Dagys, 1997).

Apibendrinant 1998 m. žuvusių paukščių apskaitų analizę paminėtina, kad per šį tyrimų sezoną pajūryje nebuvo užregistruotas nė vienas didesnis naftos produktų patekimo į jūrinę aplinką atvejis, kas taip pat atsispindėjo ir mūsų rezultatuose: 1998 m. sezoną paukščių susitepimas naftos produktais kaip galimos žūtis priežastis identifikuotas tik 6% visų užregistruotų individų. Šis susitepimo naftos produktais lygis yra nepalyginamai žemesnis nei atitinkami rodikliai, užregistruoti po didesnių naftos produktų kiekių patekimo į jūrą 1995 ir 1997 m. žiemą (47% ir 94%) (1997 m. monitoringo ataskaita). Tačiau per pastarąjį tyrimų sezoną identifikuota ir detaliau ištirta kita svarbi žiemojančių vandens paukščių mirtingumo priežastis – žuvis statomuosiuose priekrantės žvejų tinkluose. Gausiai jūros priekrantėje žiemojančių vandens paukščių ir sparčiai intensyvėjančios priekrantės žvejybos konfliktas buvo prognozuojamas jau anksčiau (1997 m. monitoringo ataskaita; Dagys, 1997; Žydelis, 1995; Žydelis & Dagys, 1997), tačiau tik 1998 m. sezoną atliktos specialios apskaitos bei surengtas žuvusių paukščių surinkimas iš žvejų tinklų atskleidė šio antropogeninio faktoriaus poveikio mastą Lietuvos Baltijos jūros priekrantės zonoje žiemojantiems vandens ir jūros paukščiams. Identifikuota svarbi gamtosauginė problema - aukštas Lietuvoje žiemojančių sibirinių gagų mirtingumo lygis jūros priekrantėje statomuose žvejų tinkluose. Lietuvos priekrantėje ties Karkle - Kunigiškėmis kasmet susitelkia žiemosi iki 6% visų Vakarų Palearktikos populiacijos sibirinių gagų (Nygard et. al., 1995) ir todėl masinis šių ančių žuvis Lietuvos žvejų tinkluose gali turėti sunkių pasekmių visai nykstančiai populiacijai. Ši anti yra įtraukta į globaliai nykstančių rūšių sąrašą bei į Berno konvencijos ypatingos apsaugos reikalaujančių rūšių sąrašą (Tucker, Heath, 1994). Sparčiai nykstančios sibirinės gagos populiacijos apsauga yra viena iš prioritetinių daugumos Europos valstybių gamtosauginių uždavinių. Lietuvoje šios rūšies apsauga kol kas nesirūpinama, nors tai pažeidžia Berno konvencijos bei atitinkamų Europos Sąjungos direktyvų nuostatas.

Išvados

1998 m. viduržiemį Lietuvos Baltijos jūros sektoriuje ir šiaurinėje Kuršių marių dalyje užregistruoti 27 rūšių vandens paukščiai. Bendras 1998 m. sausio viduryje nustatytas žiemojančių paukščių skaičius siekė 96 400.

Nustatytos šių žiemojančių vandens paukščių rūšių tarptautinės svarbos koncentracijos (atitinkančios Ramsaro konvencijos kriterijus): nuodėgulės, ledinės anties, didžiojo bei mažojo dančiasnapio, sibirinės gagos, klykuolės, juodkaklio bei rudkaklio naro.

Lietuvos pajūryje keturios ankstesniais tyrimų metais išskirtos tarptautinės svarbos vandens paukščių žiemavietės ir pastarąjį, 1998 m. žiemos sezoną, atitiko tokioms akvatorijoms keliamus reikalavimus (pagal Ramsaro konvencijos kriterijus): jose žiemojo daugiau kaip 1% regioninės populiacijos individų arba daugiau kaip 20 000 vandens paukščių.

Pagrindinė žiemojančių vandens paukščių mirtingumo priežastis 1998 m. buvo žuvis statomuosiuose žvejų tinkluose. Skirtingai nei ankstesniais sezonais, jūros tarša naftos produktais 1998 m. žiemą nesukėlė masinio vandens paukščių žuvimo.

Ypatingą susirūpinimą kelia sibirinės gagos (globaliai nykstančios rūšies) tarptautinės svarbos žiemavietės būklė jūros priekrantėje ties Karkle - Kunigiškėmis. Šioje akvatorijoje nustatytas aukštas sibirinių gagų mirtingumo lygis statomuose žvejų tinkluose. Be to, potencialų pavojų žiemojančiai sibirinių gagų populiacijai kelia ir statomas naftos terminalas Būtingėje.

Literatūra

- Dagys M. 1997. Possible impact of gill net fishing on wintering birds in Lithuanian inshore waters of the Baltic sea. *Acta Zoologica Lituanica, Ornithologia*, vol.6, p.112-117.
- Nygard T., Frantzen B., Švažas S. 1995. Steller's Eider wintering in Europe: numbers, distribution and origin. *Wildfowl*, vol. 46, p. 140-155.
- Scott D. & Rose P. 1996. Atlas of Anatidae Populations in Africa and Western Eurasia. *Wetlands International Special Publication* No.41.
- Švažas S. 1993. Seabird number and distribution un Lithuanian marine waters. *Acta Ornithologica Lituanica*, vol.7-8, p.44-56.
- Švažas S. 1996. Internationally important sites for Anatidae in Lithuania. *Gibier Faune Sauvage*, vol. 13(2), p. 285-303.
- Švažas S., Vaitkus G. 1994. Vandens paukščių rūšinė sudėtis ir gausumas Lietuvos pajūryje. *Naftos terminalas Būtingėje*, Vilnius, p. 108-121.
- Švažas S., Žydelis R., Čepulis M. 1997. Vandens paukščių žiemaviečių Lietuvos Baltijos jūros sektoriuje monitoringas. *Monitoringo ataskaita AAM*, pp.18.
- Tucker G., Heath M. 1994. Steller's Eider. In: *Birds in Europe. Their conservation status*. BirdLife International Series No.3, p.134-135.
- Žalakevičius M., Švažas S., Stanevičius V., Vaitkus G. Bird migration and wintering in Lithuania. *Acta Zoologica Lituanica, Ornithologia, Vol.2: a monograph*, 250 p.
- Žydelis R., Dagys M. 1997. Winter period ornithological impact assessment of oil related activities and sea transportation in Lithuanian inshore waters of the Baltic sea and in the Kuršių lagoon. *Acta Zoologica Lituanica, Ornithologia*, vol.6, p.45-65.
- Žydelis R. 1997. Preliminary study of Steller's Eider *Polysticta stelleri* ecology at Palanga coast, Eastern Baltic. *Acta Zoologica Lituanica, Ornithologia*, vol.6, p.107-111.